

tot, V. nas *Naronger*, V. *naronja*

NARONJA, 'poncem, fruit de l'arbre *Citrus medica*, semblant a la taronja però agre i de pell molt berugosa', pres de l'àr. *nārānġa* 'taronja' i aquest del persa *nārāng* id. □ 1.ª doc.: *naronges* c. 1305 (*Regim. de Sanitat* d'Arnau de Vilanova); ¹ cf. *aranges* en una Sentència Arbitral de Jaume I de 1268 donada a València (*Furs de Val.*).

El text del *Regiment* diu: «pot hom ajustar let d'amenles, fetes ab agrax, ho ab such de malgranes, ho de limons, ho de taronges, ho de *naronges*» (*Obres Cat.*, *NCL* II, 180.15); ² el text llatí d'Arnau duu aquí «-- aut limonum, aut cintrangularum que vulgariter dicuntur *arangiē*» (ib., n. 10), i és molt possible que el valencià Arnau pronunciava aquest mot com a *aranja* com en el text foral citat de 1268, i que la forma *naronja* fos deguda al traductor català de 1305 o al copista del S. xv. ³ En tot cas, *naronja* apareix el 1371 JMarc (n.º 296 i 789), ⁴ poc després en Torroella, *Faula* v. 133 (c. 1375), i en temps més moderns es troba en Belv. 1805, Lab. 1839, en el *Romancer* d'Aguiló (p. 210), ⁵ JRuyra etc. El canvi de la *a* a *o* en la vocal tònica, que és antic, s'atribueix a la influència de *taronja* (*DECH* IV, 212b19), però la forma originària *naranja* sembla haver persistit bastant de temps: *AlcM* cita *naraxa* de *Flos medic.*, S. xv, i *DAG* duu *naranges* del *Llibre de la Peste*, 1587. La variant *aranja*, que hem vist en el doc. val. de 1268 i en Arnau de Vil., devia persistir fins almenys al S. xv, car Eiximenis (*Reg. cosa públ.*) l'esmenta entre les espècies botàniques del País Val. (ed. *NCL*, p. 25.12); ⁶ d'altra banda, en el S. XVIII devia ser en desús a València davant de *poncil* o *poncir*, el seu sinònim, atès que CROS 1764 no la recull i Sanelo no va poder identificar *aranges* del text foral de 1268 (p. 298); Escrig 1851 dóna el nom d'aquest fruit com *taronja de corfa grossa*. *Aranja* avui és viva a Maó (Men.), on encara se'n fa el cultiu (*AlcM*), veg. a més el nom de l'arbre infra. Fonèticament, *aranja* va resultar de l'eliminació de la nasal per dissimilació en la construcció *una (n)aranja*, fenomen que s'ha produït també en occità *aranjo*, italià *arancia* (abans *narancia*) i en fr. *orange* (on ha intervingut, tanmateix, l'extra influència d'*or*); el portuguès *laranja* suposa un altre tipus de dissimilació (*DECH* IV, 212b13ss.).

El canvi semàntic de l'àr. *nārānġa* 'taronja' a 'poncem' en català s'haurà degut a la concurrència que va tenir aquest nom amb l'àr. *turunġa* (cast. *toronja* 'poncem'), que va aplicar-se en català al mateix fruit designat per *nārānġa*. Com indica JCoromines (en la seva ed. de JRuiz, *LibroBAmor*, pp. 536-38) a base del text de Dr. Laguna (*Dioscórides*, ed. Dubler IV, 333), el significat de l'àr. *turunġa* (que és mot d'origen estranger en aquell idioma amb parentiu en persa i en aramea), sembla haver variat localment i designava 'taronja' en una gran part d'Espanya. D'on podem inferir que en un principi en català *nārānġa* i *turunġa* designarien el fruit que coneixem avui amb el nom de *taronja*, i que per al fruit del *Citrus medica*, que nor-

malment es considera com a una varietat de taronja, hom diria *naranja agra* o *naranja de corfa grossa* (cf. supra el nom que hem citat d'Escrig) i d'allí s'especialitzaria *naronja* com a 'poncem'.

DERIV.: *Naronger* (Belv. 1805); ⁷ *aranger* en un doc. de 1309, que sembla ser de les Balears (*AlcM*); avui *aranger*, igual que *aranja*, és viu a Menorca; una variant *aronger* figura en una cançó popular [«A l'orta del meu pare un arongé n'hi ha» (MilàF, *Romillo.*, 404)], i en una altra de Mall. (*AlcM*). *Naronjat* 'de color groc, com de naronja': segons *DAG*. les denominacions *vellut naronjat* i *domàs naronjat* eren corrents en els Ss. XVI-XVII; exemples de *naronjat* es troben en 1569, 1724 i 1789, i de la variant *naranjat* en 1549 i en Miquel Parets (2.ª meitat S. XVII), i de *noranjat* ⁸ en 1578, veg. *DAG*. i *AlcM*; *aranjat* és una confitura o compota d'*aranja* a Men. (*DAG*).

Arangi 'tarongina (planta)' (*DFA.*; *AlcM* el dóna a Men.). *Auranciaci*, derivat culte del llatí mod. *aurantia*, llatinització del fr. *orange*.

¹ La traducció catalana d'aquest text, primer escrit en llatí el 1305, és del mateix any, però l'únic ms. d'ell és del S. xv, copiat prou fidelment. — ² Un altre cop a la p. 181.14: «La agror del teronge e del *naronge* és menys mala que les altres»; el gènere masculí deu ser un lapsus del copista. — ³ En realitat, en una versió abreujada del *Regiment*, feta en el S. xv, figura *aranges* en el capítol corresponent (*Obres Cat.* II, 245.17). — ⁴ JMarc inclou *naronja* un cop amb *-onja* i altre cop amb *-onge*, evidentment per consideracions gràfiques. — ⁵ «Don Carlos se l'ha pensada / cuy *naronges* y llimons, / per tirar-ne a les cambres, / que guaytan del mirador». — ⁶ Ll. Alpera comenta aquesta forma amb cert detall en el seu, *Los nombres trecentistas de bót. val. en Franc. Eixim.*, València 1968, 67-70. — ⁷ Un exemple de *noranger* d'Agustí, *Secrets d'Agr.*, en *AlcM*. — ⁸ Forma que suposa una metàtesi en *naronjat*.

Narot, V. *nas*

NARRAR, pres del llatí *narrare* id. □ 1.ª doc.: 1444 (*Man. d'Ardits* II, 462).

També en *Spill*, v. 3609 (c. 1460) i JEsteve (1472): «Narrar o contar. Referre. Explanare». Mot de caràcter literari.

DERIV.: *Narrable* [S. xv]. *Narració* [*Tirant*, cap. 354; JEsteve: «longa seria la narració si totes les coses vos havia de referir --» etc.], de *narratione*. *Narrador* [Belv.; Lab. 1839]. *Narratiu* [Pere Cerim., *Cròn.*], pres del ll. *narrativum*. *Narratiuament* [S. xx]. *Narratori* [Lab. 1839]. *Inenarrable* [*Spill*, 7065]. *Inenarrablement*. *Enarrar*, ant. [1456].

NARRIOLES, f. pl. 'floravia', 'card estrellat', 'blanquiella', i la variant *arrioles* són deformacions populars d'*oriola* (mall. *riola*) id., procedent de l'adj. llatí *AUREOLA* 'd'or', que ha donat també l'oc. *auriolo* 'card estrellat'. □ 1.ª doc.: 1860, Costa (*Introd. a la flora*